

Вольга Самусевіч
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

КАНЦЭПТУАЛІЗАЦЫЯ МАЎЛЕНЧАЙ РЭЧАІСНАСЦІ Ў ЛАГАСФЕРЫ БЕЛАРУСКІХ СМІ (дамінантныя канцэпты)

Адным з дамінантных канцэптаў беларускай лагасферы з’яўляецца канцэпт *праца*, які звязваецца ў народнай свядомасці з *жыццём*: “Калі праца – асалода, жыццё – хараство”. *Праца* ўсведамляецца як абавязковая ўмова для *шчасця* чалавека: “Без працы не будзе шчасця”. Народная мудрасць сцвярджае, што праца павінна быць плённай, толькі тады яна будзе *найвялікшай каштоўнасцю*: “Душу і сэрца ў працу ўкладзі, кожнай секундай у працы даражы”.

Лагасфера “Нашай Нівы” амаль цалкам захавала змест канцэпта *праца*. На старонках газеты значнае пашырэнне набывае лексема *гараваць*. Магчыма таму, што яна сэнсава больш складаная і мае больш багатую канататыўную семантыку, чым слова *працаваць*. *Гараваць* азначае працаваць цяжка, як кажуць у народзе, «за працаю свету не бачыць». Яно характарызуе характар беларуса і вызначае галоўныя рысы – працавітасць, жыццёстойкасць, цягавітасць. Выраз “гарапашнік мужык”, “гаротнік мужык” утрымлівае канататыўную сему спачувальнасці.

Трэба адзначыць, што беларусы «вельмі ласы да сьвятаў, сьвяткуюць, здаецца, больш, як на ўсім свеце. Сьвяткуем часта і каталіцкіе, і праваслаўныя сьвята, ды ешчэ свае беларускіе. Дый ёсць сьвята скацінскіе..” (1909. 9 янв.). У гэтым газета бачыць негатыўныя праявы: “Трэба сабе добра ўбіць у галаву, што колькі сьвятоў прасьпіш, столькі будніх дзён галодны зубамі будзеш ляскаць” (1909. 6 аўг.). “Ласы да сьвятаў” беларусы і сёння, але на такое вобразнае, майстэрскае асэнсаванне гэтай традыцыі ў сучасным друку не натрапіш.

У лагасферы савецкіх СМІ канцэпт *праца* трансфармуе свой канкрэтны змест. Захоўваючы лексічнае значэнне, яны набываюць ідэалагічную канатацыю. Так, канцэпт *праца* ва ўмовах газетнага тэксту спалучаецца з ідэалагемай *на карысць Радзімы*. Канцэпт *праца* ў масава-інфармацыйным дыскурсе набывае ўстойлівую сувязь з ідэалагічным канцэптам *сацыялізм*: “Соцыялізм будзецца на працы. Соцыялізм і праца неадлучны адзін ад другога” (ЧЗ. 1936. 5 кастр.). *Праца* ва ўмовах сацыялізму становіцца вымяральнікам маральных якасцяў чалавека, які ў працэсе працы

спалучае асабістыя і грамадскія інтарэсы і тым самым ператварае працу ў ганаровую справу. *Сацыялістычная праца* ўзводзіцца ў абсалют і становіцца цэнтральным паняццем савецкай ментальнасці. Перавага аддаецца перш-наперш *працы калектыўнай* – дзеля народа і на карысць Радзімы. “Ніякая іншая сіла не зробіць чалавека вялікім і мудрым, як гэта робіць сіла працы – калектыўнай, дружнай, свабоднай працы” (Зв. 1961. 2 крас.). Сістэма каштоўнасцяў у новым ментальным свеце як быццам і не падмяняецца, але па-новаму асэнсоўваецца. Напрыклад: *маё* – гэта *наша*, *наша* – гэта *маё*. “Савецкі чалавек ведае, што ён працуе для свайго народа. Паняцце “маё” трывала зліваецца ў яго з паняццем “наша”. Ён думае маштабна, па-дзяржаўнаму. Меркай каштоўнасці палітычнай сталасці з’яўляюцца ў нас перш за ўсё яго сумленны адносіны да працы” (ЧЗ. 1974. 5 снежн.). Лексема *праца* стала апорнай у шэрагу атрыбутыўных словазлучэнняў: *упартая праца, старанная, плённая, клапатлівая, штодзённая, гераічная, творчая, мірная, стваральная, стаханавская, выхаваўчая, практычная, культурна-масавая* і інш.

У ментальным полі *праца* трывала замацоўваецца паняцце *спаборніцтва*: “Спаборніцтва за камуністычную працу ўнесла шмат новага не толькі ў адносіны да працы. Але і ў паводзіны людзей дома...” (Зв. 1961. 5 крас.). Яно, на наш погляд, прыўносіла элемент агрэсіўнасці, стымулявала развіццё не лепшых чалавечых якасцяў.

Сёння маўленчая формула савецкай эпохі *працуем на грамадства і тым самым на сябе* аджыла. Канцэпт *праца* набыў новую ідэалагічную канатацыю. “Беларус не мае права быць дрэнным гаспадаром на сваёй зямлі. Калі ён дрэнны гаспадар, ён не беларус, не грамадзянін Рэспублікі Беларусь” (НН. 1999. 8 лют.). У людзей, для якіх лексема *жыццё і выжыванне* сталі сінанімічнымі, *праца* застаецца адзіным сродкам выратавання, адзіным выйсцем з гэтага становішча: “...працавіты беларускі народ выжывае ў многім, паліваючы потам свае “соткі” (НВ. 1999. 29 студз.). Сучасныя ўмовы жыцця не дазваляюць чалавеку пастаянна адчуваць, што “ён не проста працуе, каб жыць, а і жыве, адчуваючы асалоду ад працы, што становіцца для яго неабходнасцю і патрэбай” (НГ. 2002. 23 крас.). У беларускіх СМІ параўноўваецца канцэптualaнае значэнне *працы* ў савецкі час і сённяшні: “Это ведь при социализме можно было просто находиться на работе и получать зарплату. Теперь эту зарплату каждый должен зарабатывать” (НГ. 2002. 17 крас.).

Сувязь паміж з’явамі жыцця і маўленчай рэчаіснасцю яскрава выражаецца ў лагасферы беларускіх СМІ. У перыядычным друку адбываецца

Журналістыка – 2005

прыкметнае пераасэнсаванне універсальнай нацыянальнай культуры, мяняюцца адносіны да іх. Сродкі масавай камунікацыі заўважаюць, што мы неяк “азямляем” працу, зводзячы, бывае, сэнс яе толькі да зарплаты” (Зв. 1986. 15 мая). Відавочна, што канцэпт *праца* страціў канататыўную сему ментальнасці, закладзеную стваральнікам нацыянальнай культуры – народам.